

Batı Kültürel Emperyalizm ve Protestan Misyonerlik Faaliyetleri: Türkiye Kürtleri Örneği*

Western Cultural Imperialism and Protestant Missionary Activities: The Case of the Kurds of Türkiye

Doç. Dr. Recep GÜLMEZ ¹

Öz

Protestanlık, ilk ortaya çıktığı günden itibaren muhafazakâr paradigmaya karşı çıkararak statükocu yapının değişmesini hedeflemektedir. Türkiye’de Osmanlı Devleti döneminden itibaren azınlıkların ve yerel halkın din değiştirmesi ayrılıkçı bir hareket olarak değerlendirilmiştir. Tüm bölgede etkisini hissettiren Protestan misyonerler Osmanlı Devleti’nin tepki verecek kadar ilgisini çekmiştir. 21. yüzyıl başlarında başta Orta-Doğu olmak üzere bilhassa Kürtlerin yoğun yaşadığı coğrafyada Protestan misyonerler azınlıklara yönelerek bölgede ayrılıkçı hareketler için kültürel emperyalizmi kullanarak Kürtleri hedef almaktadırlar. Kürtlerin Müslüman oluşu ve Türkiye’de kurucu unsur olmaları ayrılıkçı hareketlerin önünde bir engel teşkil etmektedir. Bu nedenle, öncelikle azınlık statüsü elde etmeleri için diğer resmi gayri-Müslim statüsüne geçerek Lozan Anlaşması’nın sağlamış olduğu azınlık haklarına (anadilde eğitim, kendi okul ve vakıfların olması vb) sahip olmaları gerekir. Yöntemsel açıdan tarihsel sosyolojik yaklaşımla ele aldığımız bu keşifsel çalışmamızda kültürel emperyalizmin azınlıkları kontrol altına almak üzere Protestan misyonerlik faaliyetlerini desteklediği ve Kürtlerin Hristiyanlaştırıldığı iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Protestanlık, misyonerlik, küreselleşme, kültürel emperyalizm, demokrasi, azınlık hakları, Türkiye, Kürtler

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Protestantism has opposed the conservative paradigm since its first emergence, aiming to change the status quo. Since the Ottomans, in Turkey, the conversion of minorities and local people has been considered a separatist act. The Protestant missionaries, who made their influence felt throughout the region, attracted the attention of the Ottoman state to the point of provoking a reaction. In the early 21st century, especially in the Middle East, especially in territories where Kurds live densely, Protestant missionaries have been conducting cultural imperialism by targeting minorities for separatist movements. Therefore, in order for them to obtain minority status, they must first be given the status of other official non-Muslims and have minority rights (education in mother tongue, having their own schools and foundations, etc.) provided by the Treaty of Lausanne. In this exploratory study, which is methodologically based on a historical sociological approach, it is claimed that cultural imperialism supports Protestant missionary activities to control minorities, and that Kurds are Christianized.

Keywords: Protestantism, mission, globalization, cultural imperialism, democracy, minority rights, Turkey, Kurds

Paper Type: Research

¹Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Erzincan, 24130, Türkiye, rgulmez@erzincan.edu.tr, 0000-0002-5073-5051

Atf için (to cite): Gülmez, R. (2024). Batı Kültürel Emperyalizm ve Protestan Misyonerlik Faaliyetleri: Türkiye Kürtleri Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26(3), 1212-1228.

Giriş

Misyonerlik faaliyetleri son iki yüzyıldır Orta-Doğu coğrafyasında aktif bir şekilde yürütülmektedir. Dini inancın yaygınlaştırılması amacı taşıyan misyonerlik faaliyetleri özellikle Protestan mezhebine ait misyonlar vasıtasıyla siyasi sonuçlar barındıran Hristiyanlığa geçişi amaçlamaktadır. 18 Nisan 2007'de Malatya'da Zirve yayınevinde katledilen Hristiyan misyonerler ile Türkiye gündemine oturan misyonerlik faaliyetleri özellikle Kürt kökenli vatandaşların yaşadığı bölgede yoğun olarak yürütülmektedir. Bu çalışmada Kürtlerin Protestan misyonerler vasıtasıyla kültürel emperyalizm kapsamında Hristiyanlaştırıldığı iddia edilmektedir.

Türkiye etnik olarak Osmanlı Devleti'nden aldığı mirasla millet sistemine dayalı bir yapıya sahiptir. Bu sistemde ırk ve etnik kökenden daha ziyade Lozan Anlaşması (1923) ile sübut olan Müslim ve Gayri-Müslim olarak dinsel açıdan azınlık kavramına vurgu yapılmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte farklı etnik kökenden de olsa kurucu unsur olarak görülenler Müslim topluluklar olmuştur. Gayri-Müslimler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler olmak üzere üç gruba ayrılmış (Ahmad, 1991) bu topluluklar içerisinde Ortodoks, Katolik gibi ayrıştırmalar yapılmamıştır. Günümüzde en çok siyasi gündemi meşgul eden meselelerden biri olan Kürtler ise kurucu unsur olarak değerlendirilmektedirler. Zira Kürtlerin Müslüman olmaları Türkiye Cumhuriyeti içerisinde azınlık olarak görülmelerini engellemektedir. Azınlık statüsüne sahip olmaları için Kürtlerin "Gayri-Müslim" olmaları gerekmektedir.

Misyonerlik faaliyetleri Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar dini amaçların yanı sıra siyasi hedefleri de barındıran kurumsal bir muhteva içermektedir. Dinin özellikle Türk topraklarında birleştirici bir rol oynaması nedeniyle misyonerlik faaliyetleri kültürel ve ulusal bütünlüğü tehdit eden siyasi bir yapıya sahiptir. Kültürel emperyalizmin ana hedeflerinden biri dinsel farklılıkların daha fazla ön planda olmasıdır. Nitekim Huntington'un (2011) "Medeniyetler Çatışması" tezi ele alındığında günümüzde dinsel ve kültürel çatışmaların daha yoğun olarak Orta Doğu coğrafyasında vuku bulacağı iddia edilebilir. Misyonerler kültürel yozlaştırma yoluyla bir milletin "birlik ve bütünlüğünü bozmayı" hedefleyen faaliyetler ile kültür emperyalizminin hegemonyasını korumaktadırlar. Bunu yaparken özellikle etnik, dini ve dinsel farklılıklar olan gruplar daha çok tercih edilmektedirler. Araç olarak daha çok eğitim kurumları ve bireysel ilişkiler ön plana çıkmaktadırlar.

Bu çalışmanın çıkış noktası Kürtlerin azınlık haklarına sahip olmaları için Protestan (Hristiyan)laştırılmaya çalışıldığı iddiasıdır. Misyonerlik konusu genel olarak tarihçilerin 20. yüzyıl öncesi araştırdıkları ve arşiv belgelerine dayandırdıkları bir alan olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmamızda biz misyonerlik faaliyetlerinin günümüzde özellikle Kürtler ile ilgili olduğunu ve siyasi bir amaç edindiğini iddia etmekteyiz. Tarihçilerin Osmanlı Devleti'nin son iki yüzyılında misyonerlik faaliyetlerini inceledikleri araştırmalardan farklı olarak misyonerlik faaliyetlerinin Kültürel Emperyalizm kuramı çerçevesinde ele alınması ve vaka olarak Kürtlerin Hristiyanlığa geçişlerinin günümüzde ele alınması gerektiği düşünülmüştür.

Keşifsel analize dayalı bu makalede tarihsel sosyolojik yaklaşıma başvurulmuştur. Tarihsel sosyolojik yaklaşım tarih ve sosyolojik yaklaşımın ortak olarak değerlendirildiği tarihsel olayları sosyolojik tabana veya sosyolojik olayları tarihsel tabana oturtan (Özdalga, 2020, s. 11) toplumun ve siyasal iktidarın yapısını anlamayı sağlayan bir yaklaşım olması nedeniyle siyaset biliminde klasik yaygın kullanılan bir yöntemdir. Carr (2018, s. 76-77) tarih ve sosyoloji ilişkisini açıklarken şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Gerek sosyoloğun tarihe daha çok dayanması, gerekse tarihinin sosyolojiye daha çok dayanması her ikisinin de hayrınadır, ikisi arasındaki sınır iki yönlü gidış-gelişe açık olmalıdır.*" Tarihsel sosyolojik yaklaşım tarihsel olayların sosyolojik sonuçları veya sosyolojik olayların tarihsel gelişimin ele alan bir yaklaşımdır. Abrams (1982, s. 17)² göre tarihsel sosyolojik yaklaşım ne geçmiş ile bugün arasında evrimsel bir ilişki kurma ne

² Türkçe çevirinin orijinal hali şöyledir: "*Historical sociology is not, then, a matter of imposing grand schemes of evolutionary development on the relationship of the past to the present. Nor is it merely a matter*

de bugünü anlamlandırmak için tarihsel bir tanıtmı yapmaktır. Tam aksine, kişisel ile toplumsal örgütlenme arasında ki ilişkiyi anlamaya dönük bir çabadır. Bu yüzden toplumun analiz edilmesinde odak noktayı ortaya koyar.

Bu makalenin ortaya konulmasında ayrıca kültürel emperyalizm ve protestan misyonerlik ile ilgili ikincil kaynaklar değerlendirilmiş olup haber siteleri, akademik dergiler ve kitaplar kaynak olarak kullanılmıştır.

Çalışmamızda kavramsal çerçeve ele alındıktan sonra kültürel emperyalizm teorisi açıklanacaktır. Keşifsel bir makale olan çalışmamız tarihsel sosyolojik bir yaklaşım ile azınlıkların ve özelde Kürtlerin misyonerler vasıtasıyla Hristiyanlığa geçişini ele almaktadır.

1. Kavramsal ve Tarihsel Çerçeve: Misyon/Misyonerlik ve Kültürel Emperyalizm

Misyonerlik ve kültürel emperyalizm ilişkisi siyaset bilimi disiplinde bir araştırma konusu olarak Türkiye’de neredeyse hiç ele alınmamıştır. Bu açıdan misyon, misyonerlik ve kültürel emperyalizm kavramlarının anlamlandırılması konumuzun bütünlüğünü sağlayacaktır. Bu yüzden ilk olarak misyon ve misyonerlik öbeklerinin ortaya çıkışı ve tanımı yapılacak daha sonra kültürel emperyalizm terimi ele alınarak kavramsallaştırılacaktır.

1.1. Misyon/Misyonerlik: Kavramı ve Ortaya Çıkışı

Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde misyon ve misyonerlik kavramlarının Fransızca’dan geldiği belirtilmiştir. Misyon “görev, amaç veya dinsel, bilimsel veya diplomatik bir görev üstlenmiş kimselerden oluşan kurul”, misyoner ise “Bir dini özellikle Hristiyanlığı yaymakla görevli kimse” olarak tanımlanmaktadır.³ Misyonerlik terimi her ne kadar misyon kavramından türetilmiş olsa da bugün Protestanlığın bir alt grubu olan evanjeliklerin ön plana çıkması nedeniyle yabancı kaynaklarda “İncil’e erişim, İncil’i yaymak, Hristiyanlaştırmak” anlamında “evanjelize” kavramı kullanılmaktadır (Zurlo vd., 2021). Misyoner kavramını özellikle ülkelerinin sömürgeleştirileceğini düşünen “Doğu”lular tarafından kullanılmaktadır. Misyonerler kendilerinin kurtarıcı olduklarını veya İsa’nın öğretisini yaymakla görevli olduklarını belirtmektedirler.

Misyonerlerin Hristiyan olmayan ülkelerde faaliyet göstermesi başlangıçta dini bir misyon olarak algılansa da zamanla bu faaliyetleri destekleyen ülkelerin siyasi, sosyal, ticari ve kültürel çıkarlarını savunan bir kurum haline geldiği söylenebilir (Türk, 2021). Bugün Amerika Birleşik Devletleri (ABD) dışında dünyada 2021 yılı ortaları itibarıyla görev yapan 430.000 misyoner bulunmaktadır (Zurlo vd., 2021). Misyonerlik faaliyetleri bilhassa Protestanlığın ortaya çıkışından itibaren Avrupa’ya ABD’ye ve bu bölgelerden kolonyalizmin yayıldığı dönemlerde Orta Doğu ve Afrika’ya kadar ilerlemiştir. Dinsel anlamdaki misyon ve misyonerlik, esas itibarıyla İncil’i öğretmek, Hristiyan olmayanları bu dine kazanmak veya Protestanlık mezhebine çevirmek şeklinde algılanmıştır. Matbaa, tıbbi destek, okul gibi araçların yardımıyla da uygulamaya konulmuştur.

Misyonerler, kendi ifadeleriyle kutsal mesajı aktarmaya veya Hristiyanlaştırmaya çalıştıkları toplumları dört temel boyutta analiz ederler: İlk olarak Hristiyanlık doktrinini aktardıkları kişilerin inanç sağlamlığı var mı? Yani gerçek bir dini endoktrinasyon söz konusu olur mu? İkinci olarak dinini değiştiren birey yeni inancı noktasında ne kadar samimi ve bu inancı uygulamaya ne kadar hazır? Üçüncü olarak dinini değiştiren birey yaşadığı topluma ne kadar ayak

---

of recognising the historical background to the present. It is the attempt to understand the relationship of personal activity and experience on the one hand and social organisation on the other as something that is continuously constructed in time. It makes the continuous process of construction the focal concern of social analysis”

³ <https://sozluk.gov.tr/misyoner> (Erişim Tarihi 20.04.2022)

uydurur ve ne kadar hoşgörülü bir şekilde hareket eder? Son olarak Hristiyanlığa geçen kişi Protestanların beklenti içinde olduğu gibi ne kadar ahlaki davranır Bu dört boyut Hristiyanlaşmada temel kriterler olarak ele alınmaktadır (Ryrie & Trim, 2022).

ABD'nin ticari yollarının açılmasında “*soft power* (yumuşak güç)” (Nye, 1990) olarak görülen misyonerlerin sıcak savaştan daha az maliyetle hareket ettikleri aşikârdır. Bu açıdan barış, demokrasi, huzur gibi kavramların yaygın bir şekilde kullanılması “yumuşak güç”ün en fazla başvurduğu terminolojidir. Günümüzde dinsel anlamdaki varlığını korumasına rağmen, ABD'nin Orta Doğu'da konuşlandığı 1950'lerden itibaren “toplumsal uyum, endüstrinin insancıl amaçlarla kullanılması propagandası, ırkların özgürleştirilmesi, geri kalmış bölgelerin geliştirilmesi, sınıf farklılıklarının giderilmesi gibi seküler ve çağdaş amaçlarda misyoner faaliyetlerine dahil edilmiştir”(Stott & Wright, 2015, s. 18). Kocabaşoğlu (2000) misyonerlik faaliyetlerinin önemi şu şekilde vurgulamaktadır:

“19. yüzyılın ilk yarısında başta tacirler ve denizciler olmak üzere misyonerler, mühendisler, mucitler, zanaatkarlar, bilim adamları, maceracılar ve hatta serseriler Levant'ın yolunu tuttular. Bunların içerisinde etkileri itibariyle en kalıcı olanlar kuşkusuz misyonerler oldu. Bu kalıcı etkiler, yalnızca Amerika'nın bölgedeki ekonomik-ticari çıkarlarının geliştirilmesi yönünden değil fakat sonuçları günümüzde bile hissedilen diğer oluşumlar açısından da böyle idi”

Misyonerlik ve emperyalizm ilişkisini ele alan bir çalışmada misyonerlerin emperyalizmin ajanları oldukları belirtilmektedir:

“İslâm ülkelerinde ve üçüncü dünyadaki bu faaliyetlerde misyoner teşkilâtları ve bunlara bağlı misyonerler bu yörelerde kurulu sömürge yönetimleriyle yakın ilişki içerisinde olmuşlar ve karşılıklı çıkar gözetmişlerdir. Sömürge yönetimleri misyonerler vasıtasıyla yöredeki idarelerini pekiştirmeyi ve yerli halkın inanç ve geleneklerinde kendi çıkarlarına bir asimilasyon gerçekleştirmeyi hedeflerken misyonerler de sömürgeci güçlerin sağladığı ekonomik, askerî ve siyasal destekle yörede daha rahat faaliyet göstermişlerdir. Bu karşılıklı ilişkide bazılarının ifadesiyle misyonerler âdeta emperyalizmin aktif ajanları olarak çalışmışlardır.”(Shillington, 2018)

Misyonerlik faaliyetlerini yürütenler belli bir misyona bağlı olmakla birlikte kişisel gayretlerle de bu faaliyetlerine devam edebilirler. Ancak bu durum zamanla değişerek herhangi bir kuruma bağlı olmadan, hatta ruhban olmayanların da bu faaliyetlerde bulunduğu tespit edilmiştir (Keha, 2014). Misyonerlik faaliyetleri en iyi Protestan mezhebi içerisinde kavramsallaştırılmaktadır. Zira dünya düzenine itiraz olarak değerlendirilebilecek protesto kavramından türetilen Protestanlık yeni bir dünya anlayışını öngörmektedir.

Protestanlık ile ruh kazanan misyonerlik faaliyetleri ABD ile İngiltere'nin sömürgecilik faaliyetleri ile ivmelenmiştir. Sömürge amacıyla Orta Doğu ve Afrika bölgelerinde faaliyet gösteren devletlerin sosyal ve kültürel etkinlikleri sayesinde Protestanlık yayılmaya başlamıştır. Said (1994) Levant bölgesi olarak adlandırılan coğrafyada (Osmanlı coğrafyası) Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin gibi bölgelerde misyonerlerin çok aktif olarak çalıştığını belirtmektedir. Bu şekilde emperyalist duyguların aşılması, bölgenin bu ülkelere bağlanması ve hegemonyanın genişletilmesi amaçlanmıştır.

Protestanlık mezhep olarak dünyada mal sahibi olmayı, akılcılığı, materyalizmi ve kültürel olarak “özgürlüğü” ve kapitalizmi desteklemesi nedeniyle uhrevi olmaktan daha çok dünyevi bir anlayış barındırmaktadır. Nitekim bu konuyla ilgili olarak klasik düşünür Weber (2013) ve ondan şüphesiz ilham alan Demirel (2013) kapitalizmin ve liberal ekonominin gelişimi için Protestan ahlakının zorunlu olduğunu belirtmektedirler. Protestan ahlakı, materyalist dünyanın savunusu için ön şart olarak değerlendirilmektedir. Roskin vd. (2016) Weber'den alıntılıyarak kapitalizmin kültürel temellerinin Protestan ahlakı ile atıldığını ve Protestanlığın

hâkim olduğu ülkelerde (Kuzey Avrupa ve ABD) zenginliğin üst düzeyde olduğunu ifade etmektedirler. Bu hususla ilgili olarak Acemoglu ve Robinson (2018) ulusların zenginlik kaynaklarına ait tezlerden biri olarak kültürel hipotezden bahsetmekte ve bu konu ile ilgili Protestan ahlakına değinmektedirler. Protestanlığın zenginliğin kaynağına giden bir araç olması nedeniyle Weber tarafından savunulduğu bir gerçektir ancak söz konusu yazarlar Protestanlığın hâkim olmadığı yerlerde zenginliğin var olduğuna da vurgu yapmaktadırlar.

Kültürel yayılmanın bir biçimi olarak misyonerlik faaliyetleri görüldüğü kadar iyi niyetli değildir. Amerikan Protestanlığı, birçok gözlemcinin belirttikleri gibi başlangıçta ne sömürgeci ne de emperyal emellere sahip bir ulusta ortaya çıkmamıştır (Hutchison, 1987, s. 60-61). Bu şekilde kalmayıp sonradan emperyalist sömürgeciliğin akla gelen herhangi bir şeklinin uygulama alanına dönüşmüştür. Yani, bir ulusun toplum ve kültür vizyonunu yabancılara ve bu ulusa ait olmayanlara aşılacak için misyon edinmişlerdir. Birçok yazar bu bulguları destekleyici yayınlar yapmıştır (Hutchison, 1987; Wood, 1991). Bu yüzden, Protestanlık bir süre sonra dini amaçların dışında ticari ve siyasi amaç edinmeye başlamıştır. Zira Khalaf'a göre (2012) Amerikan Protestanları Mağrip bölgesine ilk olarak ticari gemilerle giderek bölgeyi tanımış daha sonra kültürel olarak bu bölgedeki toplumu yozlaştırmaya çalışmışlardır. Mağrip bölgesi "misyonerlik bölgesi" olarak 19. yüzyıl sonlarına kadar hafızalarda kalmıştır. Özellikle the North Africa Mission, the Bible Churchmen's Missionary Society, the Gospel Missionary Union, Action Biblique de Ceneve, and the Brethren Mission misyoner örgütlerin başında gelmektedir (Horner, 1980,s.87).

Protestanlık kapitalizm ve emperyalizm ile bütünleştikçe siyasi bir alan haline dönüşmüştür. Protestanlığın ana ilkeleri liberalizm ile yakından ilişkilidir. Akılcılık, serbest piyasa, rekabet, anayasacılık, özgürlük ve hoşgörü liberal düşüncenin temel ilkeleri olarak kabul edilir ve kapitalizmin ruhunu desteklerler. Protestanlık bu açıdan demokrasinin liberal özelliklerini barındırmaktadır. Buna paralel şekilde, Liberal Demokrasi ise geleneksel olarak kabul edildiği şekilde sekülerleşme, ekonomik ilerleme, sanayileşme, kentleşme, yeni sınıfsal ayrımların ortaya çıkması veya devletin nüfuzlu hale gelmesi gibi modernleşme teorisiyle yakından bağlantılıdır (Shils, 1995).

Son olarak, modernizm ile dinin çatışmadığını belirten Protestan misyonerler (Woodberry, 2012), özellikle seküler/laik bir yönetim biçiminin olduğu ülkelerde varlık göstermeye çalışırlar. Ancak söz konusu ülkelerde dinin özel alana mahkûm olması nedeniyle hareket kabiliyeti kısıtlıdır.

1.2. Kültürel Emperyalizm: Kavramı ve Ortaya Çıkışı

Kültürel emperyalizm konusu çok yönlü olup hem olumlu hem de olumsuz anlamlar içerebilmektedir. Temel olarak, Soğuk Savaş sonrası dünyada Amerikan medyasının Latin Amerika'daki etkisi sonucu ortaya atılmıştır. Kavram Amerikan eğlence konuları ile kültürel imajlarının egemenliğine atıfta bulunmak üzere yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (McAnany & Wilkinson, 1992). Ayrıca, hem tarihsel hem de güncel konuları değerlendirmenin yanı sıra akademik yayınlarda ve popüler kültür yazılarında sıkça başvurulan bir terim olmuştur. Kültürel emperyalizm bilhassa kendini farklı hisseden dinsel, etnik köken ve kültürel olarak ötekileştirilmiş toplulukları hedef alan siyasi uygulama olarak değerlendirilebilir. Said (1994, s. 98), Fransız emperyalizminin (kültürel, ekonomik, dinsel vs.) yayılması için silah tüccarları, iktisatçılar, ordu ve misyoner okulların rollerinden bahsetmektedir. Hatta kültürel emperyalizm Amerikanlaştırma veya Batılılaştırma kavramları ile eşleştirilmektedir (Tomlinson, 2012). Örneğin, İngilizcenin yaygın olması, *baby-shower* etkinlikleri, hamburger, Hollywood filmlerinin çok fazla değer görmesi, Brezilya'da futbolun Hindistan'da kriketin popüler olmaları (Guttman, 1994) kültürel emperyalizme dair sadece birkaç örnektirler. Batının sömürgeci politikalarında yerel diller ile sömürgeci devletlerin dilleri arasında matematiksel karşılaştırmanın yapılması (kaç kelime yerli, kaç kelime sömürgeci devlet dili olacak) kültürel emperyalizmin en popüler uygulamalarındandır (Bishop, 1990).

Kültürel emperyalizm terimi, en geniş anlamıyla, güçlü bir yabancı kültürün değerlerinin, uygulamalarının ve anlamlandırmalarının bir veya daha fazla yerli kültüre empoze edilmesi ve kültürel ilişkilerde tahakkümün uygulanması anlamı taşımaktadır. Bu bağlamda kültürel emperyalizm, antik çağlardan 19. ve 20. yüzyıl Avrupa sömürgeciliğine kadar gerçek emperyal güçlerin kültürel alışkanlıklarının ve geleneklerinin zorla benimsetilmesi olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte, pratikte bu terim, 20. yüzyılın ortalarından itibaren neredeyse her zaman egemen ulus-devletler arasındaki ilişkilere dayanmaktadır. Kavram, Batının kültürel gücünün yaygınlığına vurgu yapmak amacıyla post-kolonyalizm bağlamında da kullanılmaktadır (Tomlinson, 2012).

Kültürel emperyalizmi bir hakikatten daha ziyade bir kavramsal model olarak gören çalışmalar da mevcuttur (Dunch, 2002). Kavramsal açıdan yaklaşan çalışmalarda bu konu daha çok kültürel emperyalizmin farklı bağlamlarda (Afrika, Orta Asya, Müslüman veya Yahudi vb.) kullanımına bağlı olarak aldığı anlamlar tartışılmaktadır. Özellikle emperyalizm kavramını misyonerlik faaliyetleri ile iç içe gören çalışmalarda (Petras, 1993; Tomlinson, 1991) kültürel emperyalizmin biri ekonomik diğeri ise siyasi olan iki büyük hedefinden bahsetmektedir. Bu açıdan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan küresel politikalarda yeni ulaşım yollarının aranması, doğudan batıya (Avrupa ve oradan Kuzey Amerika'ya) kitlelerin göçü, yeni iletişim araçlarının keşfi, ticari malların kıtalar arası hızlı bir şekilde transferi ekonomik ve siyasi boyutu oluştururken; Batı hegemonyası misyonerlik faaliyetlerini ve seküler ideolojileri yumuşak bir güç olarak; üstün askeri teknolojileri ise "sert güç" olarak Batılı olmayan toplumlara karşı kullanmaya başlamıştır. Bu yüzden Afrika ve Asya'da "imparatorlukların" etki alanı genişlemiştir (Tiryakian, 2012). Misyonerlik küreselleşmenin ve küresel politikaların araçlarından birine dönüşmüştür. Bir coğrafyada yabancı bir gücün ekonomik ve siyasi faaliyetlerinin kalıcı hale gelmeleri için kültürel boyuttaki misyonerlik faaliyetleri devreye girmektedir.

"Kültürel Emperyalizm" adlı kitabında Edward Said aslında 19. yüzyıl bilim adamlarının ve edebiyatçıların sözde soyut ve apolitik entelektüel arayışlarının sömürge alanının genişletilmesinde rol oynadığını belirtmektedir. Kültürel emperyalizme hizmet eden misyonerlik faaliyetleri "Doğu"ya attıkları olumsuz niteliklere karşın olumlu niteliklere sahip "Batı" söylemine başvurmaktadır. Bu çerçevede İslam dininin "yetersizliği" nedeniyle "Hristiyanlığın", özelde ise "Protestanlığın" olumlu özellikleri cezbedici kılınmaktadır. Bu tür söylemler "Batı'nın "Doğu" üzerindeki siyasal hâkimiyetini doğal ve kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu şekilde, Said'in *Oryantalizm* adlı eseri modern bilimin objektif olmadığını iddia etmiş olacaktır. Yani Batı'nın bilimsel yönteminin her zaman "doğru" ve "Doğu"da ortaya atılan bilimsel iddiaların her zaman "asılsız" olduğuna dair düşünce yaygın hale gelmeye başlamıştır. Bu düşünsel temellerin operasyonel sahasında ise Hristiyan misyonerler tarih boyunca aktif olmuşlardır (Dunch, 2002). O halde misyonerlik faaliyetinin kültürel emperyalizm ile doğrudan veya dolaylı bağlantılı olduğu yönünde iddiaları teyit edebiliriz. Misyonerlik faaliyetleri siyasal, ekonomik ve kültürel hedefleri açık bir şekilde destekledikleri gibi dolaylı olarak bu hedeflere hizmet edebilmektedirler (Pyenson, 1985). Bu yüzden misyonerler siyasal olmadıklarını iddia edebilmektedirler. Dolaylı hizmet ettiklerini düşündüğümüzde haklı olduklarını varsayabiliriz.

Emperyalizmin "Batı Kapitalizmi, Batının Dinsel İnancı ve Batının siyasal gücü" olarak üç boyuta sahip olduğunu hesaba kattığımızda bu üç boyutun operasyonel araçları "Tüccar, Misyoner, Asker" olarak karşımıza çıkmaktadır. Misyonerler gönülleri fetheden, tüccarlar ise zenginliği özendiren "öncü kuvvetler"dir. Emperyal güçlerin başka ülke topraklarının fethi/ "işgali" için hazır bulunmayı sağlamaktadırlar (Schoppa, 2019). Bunu yaparken kültürel aşağılama, kültüresüzleştirme ve kültürel özümseme (asimilasyon); şayet dindar bir yapı söz konusu ise dinsel farklılıkların ortaya çıkarılması, karşılaştırma ve Hristiyanlığın "üstün" yönlerinin ön plana çıkarılmasıyla önce dinsizleştirme sonra dinsel boşluğu doldurma amacıyla dine davet etme gibi süreçler takip edilmektedir. Nitekim Afrika üzerine yapılan bir çalışmada (Shillington, 2018) sömürge ülkeleri olan Fransa, ABD, Hollanda gibi devletlerin ticari süreçlerinden önce Afrikalıların dinsiz ve kültüresüz olduklarını onları önce kültürlemek

sonrasında ticarete “alet” edilmeleri gerektiği ifade edilmektedir. Emperyalizmin bilhassa Afrika’da ilk durağı olan limanlarda misyonerlerin barınakları yer almıştır. Bölge hakkında ilk bilginin kaynağı da bu barakalardır.

Misyonerlik ve emperyalizm arasındaki ilişki bugün daha çok demokrasi, özgürlük ve kültürel üstünlük açısından değerlendirilmektedir. Misyonerlerin gittikleri ülkede demokrasinin alt yapısını oluşturduklarını iddia eden çalışmalarda (Woodberry, 2012), Protestanlık ve demokrasi ilişkisi vurgulanmaktadır. Bunu yaparken öncelikle okullarda öğrencilere İngilizce öğretimi sağlanmaktadır. Dil aktarımı sırasında İngilizceye ait değerler vurgulanmakta ve “İncil”deki deyimler ve hikâyeler yoluyla din değişikliği teşvik edilmektedir (Goonatilake, 2019). “İncil” böylece bir metodoloji olarak kullanılmaktadır. Özellikle seküler/laik ülkelerde hareket kabiliyetleri kısıtlı misyonerler kültürel emperyalizmin önemli bir ayağı olan yabancı dil öğretimi yoluyla kendilerine kanal açmaktadırlar. İngilizcenin önemli hale gelmesi ve bu dilin kendilerini asıl hedeflerini gizlemek amacıyla misyonerler tarafından öğretilmesi dilsel emperyalizme katkıda bulunmaktadır (Vilmar, 2019). Kültürel emperyalizmin birçok boyutu olmasına rağmen Anglosakson ülkeler söz konusu olduğunda İngilizcenin yaygınlığı ve öğretimi kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu olgu karşısında diğer diller hayatta kalma mücadelesini aynı koşulların sağlanması durumunda gerçekleştirebilir.

Emperyalizmin diğer tanımlamaları olan kolonyalizm ve post-kolonyalizm dil vasıtasıyla yaygınlaşırken edebiyat çalışmaları buna çok fazla katkıda bulunmaktadır. Post-kolonyalizmden bahseden ve övgü dolu sözler besleyen Nobel ödüllü VS Naipaul gibi yazarlar “Doğu”nun “Batı” tarafından şekillenmesi kadar doğal bir olayın olmadığından bahsetmektedirler (Searle, 1984). Zira “Batı” tarzı modernleşmenin geri kalmış toplumlara empoze edilmesi kolonyalizmin bir türü olup (İplikçi, 2017) Parsons (1966)’a göre modernleşme Hristiyanlığın ve Romanın kültürel ve kurumsal değerlerinin öğretisidir. Bu açıdan Batı kültürü misyonerlik faaliyetlerinin ana odağı haline gelmektedir. Modernleşme ile birlikte bireycilik, akılcılık ve özgürlük kavramlarının yanı sıra demokrasi, Protestan misyonerler tarafından artık en fazla kullanılan kavramlar olagelmıştır.

2. Demokrasi, Azınlık Hakları ve Protestanlık

Liberal Demokrasi ve geleneksel olarak “modernizm” ile ilişkilendirilen diğer sosyal dönüşümler, öncelikle rasyonalizm, ekonomik gelişme, kentleşme, sanayileşme, devletin genişlemesi ve yeni sınıf yapılarının gelişmesinin sonucu olarak gelişmiştir. Protestanlık bireyciliği, hoşgörüyü, fikirlerin çoğulculuğunu ve sivil toplum örgütlenmesini teşvik eden siyasi kültürle yakından ilişkilidir. ABD ve diğer Anglo-Sakson ülkelerde demokrasinin liberal özelliklerinin gelişmesinin nedenleri arasında Protestanlık yatmaktadır. Katolik (Burgess, 1988; Gleason, 1987; Ingram, 2014; Perreau-Saussine, 2012; Rosenboim, 2017; Schuck & Crowley, 2016; Schuck, 2016; Streikus, 2016) ve İslam ülkeleri⁴ile karşılaştırıldıklarında Protestanlığın yaygın olduğu ülkelerde demokrasinin daha fazla geliştiğine şahit olmaktayız. Özellikle genel olarak Protestan kültüre sahip “demokrasi ihraç edenler” dışında kalan ülkelerde çok çeşitli demokrasi anlayışı gelişmiştir. Bu tür demokrasilerde seçim sandığı ön planda tutulmakta ve yapısına ve uygulanışına göre çeşitlilik göstermektedir. Liberal olmayan demokrasiler, defektif demokrasi (Pepinsky (2013, s. 631), gri bölge (Carothers (2002, s. 6), rekabetçi otoriter, seçimsel otoriter, otoriter, anayasal oligarşik ve seçimsel otokratik (Wigell (2008, s. 231) rejimler gerek Latin Amerika, gerek Orta-Doğu ve Afrika bölgelerinde yaygın bir şekilde görülmektedir. Türkiye’de vesayetçi demokrasi anlayışının savunulması bir gelenek haline dönüşmüş ancak son 20 yılda vesayet anlayışı farklı bir boyut kazanmıştır. Nitekim, “millet iradesine” dayandırılan demokrasi daha çok “majoritarianizme” (Özbudun, 2014; Özbudun, 2020) dönüşmüş durumdadır. Bu tür rejimin azınlıklar açısından sonuçları ile ilgili henüz bir çalışma yapılmamıştır. Konumuzun bağlamı dışında olduğu için bu hususa değinmeyeceğiz.

⁴Kanımızca, demokrasi özellikle Türkiye’de sadece “sandık” olarak görüldüğünden ve vesayet odaklarının her on yılda bir müdahalesinden dolayı demokrasimiz konsolide bir yapıya sahip değildir.

Bununla birlikte, modernleşme ile batılılaşmanın aynı olmadığına vurgu yapan Eisenstadt (2000, s.3) İslam toplumlarında farklı bir modernlik anlayışı ve beraberinde farklı bir demokrasi anlayışının geliştiğinden bahsetmektedir. Weber'e dayanarak ifade etmek gerekirse, modernitenin varoluşsal eşiği belli bir yapıbozunda (dekonstrüksiyon) ortaya çıkar yani "dünya Tanrı tarafından düzenlenmiş ve dolayısıyla bir şekilde anlamlı ve etik olarak yönlendirilmiş bir kozmos" olarak değerlendirilir. Bu postüla Protestan ahlakı ve kapitalist toplum etiği ile uyumluluk göstermektedir. Diğer yandan, Göle'ye göre (2011, s.160) Batı dışında kalan toplumların kendilerine has modernlik anlayışı söz konusudur. Toplumları anlamlandırmada iki yaygın tezden ilki Francis Fukuyama'nın "liberalizm" ikincisi ise Samuel Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezi batı dışı modernleşme ve dolayısıyla demokrasi anlayışını sağlarken Göle (2011, s.160) bu iki teze karşı çıkarak Batı-dışı modernite kavramından bahsetmektedir. Buna ilaveten, Batı dışı toplumlarda İslam ve demokrasinin uyuşan ve uyuşmayan yönlerinin olduğunu sayısız çalışmada görmekteyiz (Ahmad, 2011; Al-Fatawi, 2018; Al-Fatlawi, 2016; Barton, 2011; Benhenda, 2011; Browsers, 2015; Cook & Stathis, 2012; Gouda & Hanafy, 2021; Hale & Ozbudun, 2010; Hanusch, 2013; Kakizaki, 2014; Pascual, 2018; Priego, 2009; Sardarnia & Bahrapour, 2017; Tareen, 2014; Voll, 2007; White, 2013). Ancak, İslam ve modernizmin yani bilimin çatıştığını iddia eden Ernest Renan gibi yazarlar da mevcuttur. Renan bilimin ve modernizmin İslam toplumlarında gelişmemesinin önündeki en önemli engelin İslam olduğundan bahsetmektedir (Renan, 1946). Bu iddiaya karşı reddiyeler gerek Cemaladdin Afgani (1983), gerekse Namık Kemal (2014) tarafından yazılmıştır. Bu çalışmalar İslam doktrininin bilime, modernizme ve demokrasiye aykırı bir düşünce olmadığı konusunda hem fikirdirler Demokrasinin Batı'da doğmuş olmasının aslında demokrasinin mutlaka batılı olacağı düşüncesinin yanıltıcı olacağı kanaatindeyiz. Her ne kadar modernleşme düşüncesi ilk olarak Avrupa'dan ithal edilmiş ve toplumsal olarak Batı tarzı modernlik tepeden inmece bir yaklaşımla millete empoze edilmiş olsa da Türkiye'de bu tarz modernleşmeyi eleştiren tartışmalar devam etmektedir. Ancak demokrasinin özellikle Türkiye gibi bir ülkede pekiştirilmiş olamamasının nedenleri ile ilgili çalışmalar halen daha sığ kalmakta ve alanyazında bir bütünlük görülmemektedir.

Demokrasi Türkiye'de dinle ilişkili olarak değil tamamen din dışı olarak gelişmeye çalışmış ve din özel alana hapsedilmiştir. Bu açıdan Protestanlık veya İslam olguları demokrasinin gelişiminde rol oynamamıştır. Bu nedenle Türk modernleşmesi Jakobenist laik bir modernleşme olarak davranış gösterir. Protestanlık Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren günümüze kadar tüm "laik" ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de şüpheyle yaklaşılacak bir kavram olmuştur. Demokrasi, çoğulculuk, bireyin önemi ve bireye saygı kavramını öncelemesi ile Protestanlığın bu nitelikleri ön planda tutmaya çalışması tesadüfi değildir. Nitekim demokrasi Protestan ahlakının doğduğu topraklarda dine dayalı olarak gelişmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Heinrich Böll Stiftung Derneği'nin bastırıldığı "Din ve Demokrasi" başlıklı kaynakta David Martin Protestanlık ile demokrasinin ilişkisinden bahsederek aynı niteliklerin her ikisinde de mevcut olduğunu belirtmektedir⁵.

Son olarak, demokrasi söz konusu olunca akla azınlık ve insan hakları gelir. Protestanlık demokrasinin varlığı için insan/azınlık haklarının savunuculuğunu üstlenmektedir (Zubovich, 2018). Kültürel emperyalizmin varlığı insan hakları söylemleri üzerinden gerçekleşmektedir. Bu konuyla ilgili olarak kültürel izafiyet teorisine dayalı insan haklarının savunulmasının daha çok emperyalist amaçlar ile iç içe olduğunu Binder (1999, s. 217) şöyle ifade eder: "*Uluslararası insan hakları hukukunu kültürel izafiyet teorisine bakarak eleştirmek emperyalizmin rolüne atıf vermektir. İnsan haklarının savunuculuğu üstü kapalı olarak Batılı olmayan milletlerin kendileri tarafından değil Batılılar tarafından yönetilmesi anlamı taşımaktadır.*" Bu yüzden kültürel emperyalizmi araçsallaştıran veya doğrudan hedef haline getiren Protestan misyonerler özellikle Batılı olmayan ülkelerde azınlıklar ile yakın temas kurmaya gayret etmektedirler.

⁵ https://tr.boell.org/sites/default/files/dinvedemokrasi18_08_09.pdf (Erişim Tarihi : 22.06.2022)

3. Türkiye Kürtlerine Yönelik Batı Kültürel Emperyalizm ve Protestan Misyonerlik Faaliyetleri

Milliyetçilik, modernizmin zirveye ulaştığı dönemlerde başvurulan melez bir ideoloji (Yayla, 2021, s.94) olarak, millet kavramına odaklanmakta ve farklılıklara karşı mücadeleciler bir tavır sergilemektedir. Bu açıdan milliyetçiliğin en yoğun uğraş alanı bu farklılıkları barındıran etnik gruplardır. Etnik haklar kültürel hakları kapsadığından dil ve din (mezhepsel farklılıklar dâhil) milliyetçiliğin araştırma kapsamına girmektedir. Kültürel emperyalizm, milliyetçiliğin aksine etnik farklılıkları bir tehdit olarak görmemekte çok-kültürlülük çerçevesinde onları “heterojen-homojenliğe”⁶ dâhil etmektedir. Etnik farklılıklar emperyalizmin hedeflerinde rol oynamaktadır.

Ulusal azınlık kavramı her ne kadar bağlayıcı olmasa da Capotorti tarafından “devleti oluşturan toplumun geri kalan kesimine nazaran sayı olarak aşağıda bulunan, hakim pozisyona sahip olmayan, mensupları söz konusu devletin vatandaşı olan, ancak etnik, din yahut dil özellikleri ile toplumun diğer kesiminden ayrılan, aralarında en azından zımni olarak kendi kültürlerinin, geleneklerinin, dil ve dinlerinin korunmasına yönelik dayanışma duygusu bulunan bir grup” olarak tanımlanmaktadır (Capotorti, 1979). Ulusal “resmi” azınlık statüsü verilmesi için mücadele eden Halkların Demokratik Partisi (HDP)’yi destekleyen Kürtlerin özellikle ana dilde eğitim ile ilgili haklarının desteklenmesi kültürel emperyalizm veya küreselleşmeye uygun bir taleptir. Kürtler özelinde dilsel ve azınlıklar açısından kültürel ve dinsel farklılıkların tanınması günümüzde çok-kültürlülük ideolojisi açısından değerlendirilmektedir (Turan ve Akçay, 2021). Nitekim bu hususta Kürtlerin ulusal azınlık olarak tanınmasının; Kürtlerin kültürleri ile dil ve inanç noktasında farklı olduklarını; ayrıca gayri-müslim oldukları için Ermeni, Rum ve Yahudi vatandaşlara tanınan ana dilde eğitim, inanç hürriyeti gibi hakların Kürtler içinde verilmesi gerektiğini iddia eden çalışmalar söz konusudur.

Üniter ulus-devletlerde azınlık haklarının Protestan misyonerler veya ülkeler tarafından savunulması aslında Guyora Binder’in (1999) belirttiği gibi emperyal amaçlar gütmektedir. Örneğin, M. Yavuz Alptekin (2017) Batılı oryantalistlerin Türkiye’de Kürtler ile ilgili yaptığı çalışmada Kürtlerin haklarının savunulmasında masumane insaniyet ve demokrasi yönü görmemektedir. Alptekin, Kürtlerin Orta Doğu’da Oryantalistler tarafından kullanıldıklarını yedi başlık altında vermekte ancak bunu nasıl yaptıklarına dair yeterli kanıt sunmamaktadır.⁷

Osmanlı devleti döneminde sadece Kürtler değil aynı zamanda Aleviler protestan misyonerlerin hedefi haline gelmiş ve Hristiyanlığa geçişleri konusunda misyonerler faaliyet göstermişlerdir. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda Kızılbaz, Zana ve Kürtler temel olarak din değiştirmesi gereken gruplar olarak görülmüşlerdir (Kieser, 2001, s.91). Protestan misyonerlerin daha hızlı ve kontrollü bir şekilde ulaşabileceği gruplar sayıca az olanlar olduğu için hedef kitle olarak azınlıkları seçmeleri anlaşılabilir. Kieser (2001)’e göre, Osmanlı’nın son dönemlerinde bile misyonların görevi hakim toplulukların karşısına yeniden yoğunlaşmış ve şekil verilmiş bir azınlık grup çıkarmaktır. Nitekim hakim yönetici sınıf toplumu bir arada tutmak için homojenleştirmeyi tercih ederken, misyonerler dinsel, etnik ve sosyal anlamda toplumu farklılaştırmayı amaçlarlar. Bu maksatla genel itibarıyla çalıştıkları gruplar dini olup Ermeniler, Suryaniler, Aleviler ve Yezidiler ile genel olarak ekonomik olarak yoksul gruplardır.

Protestan misyonerlerin faaliyetlerine bakıldığı zaman kültürel ve dini amaçlardan daha ziyade kapitalizm ve emperyalizme hizmet eden hedefler ön plana çıkmaktadır. Protestanlaştırma

⁶ Burada kastettiğimiz mermer-mozaik tartışmasıdır. Kültürel emperyalizm mozaik bir yapıyı tercih eder. (Said,1994)

⁷ Bu yedi başlık: “Kürt Milliyetçiliğini Canlandırma Gayreti; Ulus-Devletlerin Topraklarını Etnik Renge Boyama Merakı; Devleti Olmayan En Büyük Etnik Grup Saplantısı; Kürt Kökenli Şiddet Hareketlerini “Demokratik Haklar” Mücadelesi Veren Sivil Toplum Kuruluşları Gibi Gösterme Gayreti; Kürtlerin Sorunlarını Filistin Araplarıyla İlişkilendirme Gayreti; Bölücülük Yapmaktan Çekinmeme; Kürtleri Dünya Gündeminde Tutma Gayretleri”dir.

politikaları aslında etnisite üzerinden yapılmaktadır. Porter (1997) “misyonerlerin müdahaleci kültür emperyalizminin ajanları” olduklarını iddia etmekte ve “Batılıların genişleme politikalarının karşısında yerel halkların dayanamadığını; karşı konulmaz bir şekilde sömürge ve kültürel değişime maruz kaldıklarını” belirtmektedir. Nitekim Alptekin (2017)’e göre Kürtler, Batılılar özellikle ABD, İngiltere ve Fransa tarafından “kışkırtılan” bir grup olarak tanımlanmaktadır.

Azınlık statüsünde değerlendirilmesi gerektiği Oryantalistler tarafından sıkça dile getirilen Kürtlerin gayrimüslim “yapılma” çalışmaları emperyalist politikaların bir parçasıdır. Bu politikalar misyonerlerin düşünce ve inançları ile paralellik göstermekte eğitim ve kilise kurumlarıyla bu politikaları yürütmektedirler. Türkiye’de ulus-devlet çatısı içerisinde kurucu unsur olup ayrı bir etnik köken olarak adlandırılan Kürtler bu politikaların hedefi haline gelmişlerdir. Kürtlerin statüsü ile emperyalizmin hedefleri arasında yakın ilişki kuran Karataş (2014) Kürt sorununun varlığının emperyalizme hizmet ettiğini belirtmektedir.

Kürtlerin, Protestan misyonerlerin etkisi altına girme çalışmaları Osmanlı Devleti’nin son yıllarına dayanmaktadır. O dönemde azınlık hakları Islahat Fermanı (1856) ile daha fazla vurgulanmaktadır ve “Kürdistan” vilayetinde yaşayanların hakları daha sonraki yıllarda Protestan devletler tarafından dile getirilmektedir. Misyonerler, bölgede yaşayan Kürtleri Cumhuriyet Dönemi’nde azınlık statüsünde “değerlendirmek” için bölgesel olarak Hristiyanlığa geçmeleri için çalışmalar yapmaktadırlar. Misyonerlik faaliyetinde Kürtler özelinde gayret gösteren Wheeler “*Kürt dilini öğrenmemin misyonerlik faaliyetinde ilerde bana çok faydalı olacağını, en büyük tatmin kaynağım haline geleceğini düşünüyorum, böylece yeni açılan kiliselerin yabancı misyonerlerinin faaliyet alanlarının ötesinde bölgelere gideceğimi sanıyorum*”(Akt.Kieser, 2005) diye belirtmektedir. Kürtler bölgede sürekli olarak ayrıştırılan ve ötekileştirilen bir kitle olarak değerlendirilmekte bu yüzden bilhassa Dersim’de yaşayan Kürtlerin Hristiyan dinine girmeleri için misyonerlerin hedefi haline gelmeleri kolaylaşmaktadır (Lord, 2018, s.133).

Kieser (2005, s. 94) misyonerlerin Kürtler ve Osmanlı Devleti döneminde ki Kürdistan bölgesiyle⁸ ilgilenmelerini 17. yüzyıla ve ilk faaliyetlerini ise Musul bölgesine dayandırmaktadır. Müslüman Kürtlerin arasında Hristiyan misyoner faaliyetleri ilk olarak Basel Misyoner Örgütüne bağlı Christian Gottlieb Hoernle tarafından gerçekleştirilmiş olup bu girişimler başarısızlığa uğramıştır (Rzepka, 2009, s. 88). İskoçlu misyoner ve İngiltere ve Yabancı İncil Topluluğu çalışanı olan Robert Pinkerton’ın öncülüğünde “*Kurdenmission*” yani Kürt Misyonu adında bir misyon oluşturulmuş Hoernle tarafından yıllarca bu misyon görev yapmıştır⁹. M. Gökhan Dalyan (2017), Osmanlı Devleti’nin misyonerlerin diğer Hristiyanlar için Ermenice ve Rumca İncil çevirilerini yapması ve bastırmasına engel olmadığını ancak Müslümanlar için bu tür girişimlerin Devlet-i Ali’ye tehdit oluşturduğundan bahsetmektedir.19. yüzyıl sonu itibariyle, bölgede Kürtleri hedef lanamisyonerlerin faaliyetleri kiliseler üzerinden gerçekleşmiş, eğitim, ticaret ve siyasal alanda devam etmiştir (Mcdowall,2004, s.39)

Bize göre, Kürtlerin dini ile ilgili tartışmaların arka planında Lozan Anlaşması’nda belirtilen Müslim/Gayri-Müslim ayrımı ile azınlık hakları yatmaktadır. Bu konuyla ilgili tartışmalar sürmektedir. Kürtlerin dininin İslam değil Zerdüştlük olduğunu iddia eden çalışmalardan bahseden araştırmalar mevcuttur. Söz konusu araştırmalardan birini ortaya koyan Sular (2020) günümüzde Kürtlerin İslam öncesi dinlerinin Zerdüştlük olduğu konusunda iddiaların siyasi olduğunu ve Kürtlerin kasıtlı olarak İslamiyet’ten uzaklaştırıldıklarından bahsetmektedir. Bu konu ile ilgili eski Diyarbakır Belediye Başkanı Mehdi Zana Kürtlerin dininin

---

⁸ 1847-1867 yılları arasında bu isimle anılmış Diyarbakır Vilayeti olarak daha sonra ismi değiştirilmiş bir Osmanlı Eyaleti (Bkz.Ozoglu, H. (2012). *Kurdish notables and the Ottoman state: evolving identities, competing loyalties, and shifting boundaries*. State University of New York Press.)

⁹ Bu konu ile ilgili olarak bkz. Blincoe, R. (2019). *Ethnic realities and the church : lessons from Kurdistan : a historical study of missionary work, 1668-1990*. William Carey Press.

Zerdüştlük olduğunu açıklamıştır.¹⁰ Bu konudaki akademik çalışmalar Oryantalistler tarafından yayınlanmakta hatta Kuzey Avrupa ülkelerinde bu iddiayı destekleyecek çalışmalar yapılmaktadır(Leezenberg, 2021) Nitekim Sular (2020) Kürtlerin İsveç'te Zerdüş't tapınağını açtıklarını ve buradan Kürtlerin Müslüman olmadığını iddia eden siyasi çalışmalar yapıldığını iddia etmektedir.

Misyonerlerin azınlık hakları Kürtler ile yakından ilgilenmeleri Rahip Brunson olayı ile daha fazla belirgin hale gelmiştir. Brunson'ın Hristiyan bir Kürt devletinin kurulması için öncülük ettiğini ve bu konuyla ilgili alt yapı hazırlığında olduğu iddia edilmiştir¹¹. Bununla birlikte, PKK ve tam açılım (YPG) ile irtibatlı misyonerlik faaliyetleri kültürel emperyalizmin siyasi boyutunu göstermektedir.¹² Brunson'un ABD'ye iade edilmeden önce, İzmir'de "Diriliş Kilisesi" adına İzmir'de yaşayan Kürt kökenli vatandaşların Hristiyanlığa geçişleri için yapmış olduğu çalışmalar tartışılmıştır.¹³ Bunun yanı sıra, Kürt Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları Tunceli'de Işık Kilisesi adında bir kilise açılmıştır. Birçok Kürt kökenli vatandaş, misyonerlerin teşvikiyle Hristiyanlığı din olarak benimsemişlerdir¹⁴.

Kürtlerin Protestan olmaları ile milliyetçilik arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır (Dalyan, 2017). Benzeri durum Protestan yoğunluklu nüfusa sahip İrlanda'da da mevcuttur. Ayrılıkçı Irish Republican Army(IRA)'nın milliyetçi ve ayrılıkçı hisler beslemesinde kendi dilleri ve Katolik mezhebinden olmaları arasında yakın bir ilişki kurulmuştur (Morrissey, 2019). IRA'nın özellikle yerel Protestan mezhebinden olanları hedef alan eylemleri ile Katolik-Protestan çatışması devam etmiş bir süre sonra Protestan milliyetçi eğilimler baş göstermiştir. 2005 yılında Katolik-Protestan bir hükümet kuruluncaya kadar dine dayalı milliyetçi eğilimler süreklilik göstermiştir (Mac Ginty vd., 2007). IRA'nın oluşumunda etnik kimlik değil daha çok dinsel farklılık yatmaktadır. Din, etnik ayrımı İrlanda özelinde etkilemektedir. Kürtler temelinde baktığımız zaman İslamiyet milliyetçiliği öncelemez ancak Protestanlığın Kürt milliyetçiliğini tetiklediğini görmekteyiz. Ayrılıkçı yapılardan bir diğeri ise İspanya'da bulunan ve katolik bir inanca sahip Euskadi Ta Askatasuna (ETA)'dır. Din, ETA'nın ayrılıkçı milliyetçi bir ideolojiye sahip olmasına neden olmuştur (Sullivan, 1988). Ayrılıkçı Kürt hareketinin temsilcisi olduğunu iddia eden PKK içerisinde müslüman olduğu düşünülen teröristlerin arasında yaygın bir şekilde Hristiyan inancının olduğunu görmekteyiz.¹⁵ İnanç konusunda özgürlük olması tercih ve insan hakları çerçevesinde değerlendirilebilir. Ancak kültürel emperyalizm inancı araçsallaştırmakta ve azınlık hakları ile dinsel bağlılığı bağdaştırmaktadır. Nitekim dinin yayılma ve yaygınlaşma amacından hareketle evrensel mesajlara sahip olması ve insanları tek bir doktrin altında toplaması emperyalizm ile çakışmaktadır (Obo vd., 2017). Emperyalizmde homojen bir kültür (örneğin Amerikan kültürü) altında insanların tektipleştirilmeleri düşüncesi hâkimdir (Conroy-Krutz, 2015). Buna en güzel örnek dil ve kültür yoluyla emperyalizmin sevimli gösterilmesi; demokrasi kavramının otoriter yönetim altında oldukları ilan edilen ülkelere *ihraç edilmesi*, özgürlük düşüncesinin insanların "*özgür olmadığı*" devletlere aşılması kültürel emperyalizm kapsamında değerlendirilebilir.

¹⁰ <https://www.haberturk.com/polemik/haber/19100-mehdi-zana-kurtlerin-asil-dini-zerdustluktur> (Erişim Tarihi: 18.07.2022)

¹¹ <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2018/05/07/gizli-taniktan-abdli-rahip-brunsona-suclamalar-pkkyi-dinsel-bir-orgut-haline-getiriyordu> (Erişim Tarihi: 18.07.2022)

¹² <https://www.milliyet.com.tr/gundem/brunson-in-pkk-ile-temasini-o-sagliyor-2731790> (Erişim Tarihi: 18.07.2022)

¹³ <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/03/30/dirilis-kilisesi-papazi-brunsonun-manevi-oglu-izmirde-kurt-kokenli-vatandaslari-hristiyanlastirmak-istemis> (Erişim Tarihi: 18.07.2022)

¹⁴ <https://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/221020206> (Erişim Tarihi: 18.07.2022)

¹⁵ <https://www.diken.com.tr/yeni-safak-ve-aadan-kacmadi-pkkl-teroristin-boynundan-hac-cikti/> (Erişim Tarihi: 21.07.2022)

Sonuç

Kültürel emperyalizm çerçevesinde ele aldığımız bu çalışmamızda misyonerlik faaliyetlerinin dünyada özellikle Afrika ülkeleri başta olmak üzere günümüz Türkiye'si için de bir tehdit unsuru olup olmaması ele alınmıştır. Protestan misyonerlik faaliyetlerinin Weberyen bir yaklaşımla saf Hristiyanlaştırma olarak düşünülmesi yanıltıcı olacaktır. Rahip Brunson olayında olduğu gibi misyonerlik ve ayrılıkçı grupların faaliyetleri iç içelik göstermektedir. Bu açıdan azınlık olarak değerlendirilen grupların kültürel emperyalizme katkıda bulunacak şekilde Hristiyanlaştırılması misyonerlik faaliyetlerinin birincil önceliği haline gelmiştir.

Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu ile çakışan azınlık haklarının korunması adına hastane ve okul açan misyonerler bugün Kürtler gibi azınlıkların Hristiyanlaştırılması konusunda ve üst kimlik ile çatışma zemini oluşturacak çalışmalar yürütmektedirler. Öncelikle fikri temellerin oluşturulması akabinde psikolojik hazır bulunuşluk sağlayarak toplumun içeriden çökertilmesi veya emperyalist emellerin gerçekleştirilmesi konusunda adımlar atmaktadırlar. Emperyalizmin milliyetçiliğe en yakın ideoloji olarak tanımlandığını düşünürsek "Hristiyan"lığı kabul etmiş veya en azından ona sempati duyan ulusçukların emperyalizm için tehdit değil aslında onu besleyen kaynaklar olduğunu iddia edebiliriz. Bu düşünce Türkiye'de Sevr Sendromu olarak adlandırılan korku politikası kapsamında değerlendirilebilir ancak Protestanların Kürtler ve Ortadoğu'da Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafyaya özen göstermesi bu politikanın yersiz olmadığını göstermektedir. Protestan misyonlar tarafından Kürtlerin Hristiyanlığa geçişi İncil'in Kürtçeye çevirisi yapılarak ve Ortadoğu'daki Hristiyan Ermeni-Kürtler ve Hristiyan Kürtler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Ayrıca, bugün emperyalizmin yanı sıra post-kolonyalizmin bir ürünü olarak Kürtlerin Hristiyanlaştırıldığı düşünülmektedir. Misyonerlerin arşivlerine bakıldığı zaman Kürtçe konuşan Hristiyanlar ve Kürtlerin sınıflandırmaları ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla Kürtlerin Müslümanlıktan Hristiyanlığa geçişleri Oryantalizm ilkesi ile tutarlıdır.

Misyonerlerin temel amacının Doğu'daki insanları boyunduruk altına almak olarak değerlendirdiğimizde bunun ilk yolunun dil ve eğitimden geçtiğini belirtmek gerekir. Bu yüzden bölgede çok sayıda kişinin "özgürlük" için sağlam bir dil eğitimi ve örgün eğitim alması gerektiğini savunan post-kolonyalist misyonlar oluşturulmaktadır. Kültürel emperyalizm çerçevesinde Protestan misyonerlik ve Kürtlerin Hristiyanlaştırılması üzerine ele aldığımız çalışmamızı post-kolonyalizm açısından değerlendirmekte mümkündür.

Emperyalist emeller doğrultusunda Protestan misyonerlerin faaliyetleri sonucu Kürtlerin Hristiyanlığa geçişini 19. yüzyıla dayandırmak mümkündür. Özellikle Orta Doğu coğrafyasında bu durum İncil çevirileri, Kürtçenin "Hristiyanlaştırılması" ve Kürtlerin Hristiyanlığa davet edilmesi son iki yüzyıldır gündemde olan bir konu (Rzepka, 2009) olup bugün güncelliğini korumaktadır. Ancak saha araştırmasını yapmamız mümkün olmadığından sadece ikincil kaynaklar yoluyla çalışmamızı ele almamız sınırlılık oluşturmaktadır. Bu yüzden günümüze ışık tutması açısından bu konunun yerel ve ulusal yönetimler ile birlikte çalışılması daha aydınlatıcı olacaktır.

Türkiye'de Gayri-Müslimlerin kültürel, sosyal ve hukuki varlıkları herhangi bir sorun teşkil etmemekle birlikte kurucu unsurlardan olan Müslüman Kürtlerin Hristiyanlaştırılması kültürel emperyalizmin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu açıdan inanç açısından Hristiyanlık Türkiye'nin kültürel mirasıdır ancak Protestan misyonerlerin "Hristiyanlık" faaliyeti siyasi bir amaç içermektedir.

Kaynakça

- Abrams, P. (1982). *Historical sociology*. Open Books.
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2018). *Ulusların düşüşü: güç, zenginlik ve yoksulluğun kökenleri* (F. R. Velioglu, Trans.). Doğan Kitap. <https://books.google.com.tr/books?id=mOW8ngEACAAJ>
- Afghānī, J. A. D. (1983). *An Islamic Response to Imperialism: Political and Religious Writings of Sayyid Jamal ad-Din" al-Afghani"* (Vol. 10). University of California Press.
- Ahmad, F. (1991). Politics and Islam in modern Turkey. *Middle Eastern Studies*, 27(1), 3-21.
- Ahmad, I. (2011). Democracy and Islam. *Philosophy & Social Criticism*, 37(4), 459-470. <https://doi.org/10.1177/0191453711400996>
- Al-Fatawi, O. (2018). Democracy in Islam study in human rights law. *Journal of Law and Political Sciences*, 17(2), 9-60. <Go to ISI>://WOS:000461083100001
- Al-Fatlawi, S. H. (2016). Islam's Attitude towards Democracy Comparative Study in International Human Rights Law. *Journal of Politics and Law*, 9(1), 73-87. <https://doi.org/10.5539/jpl.v9n1p73>
- Alptekin, M. Y. (2017). Ortadoğu'da Oryantalist Kışkırtma ve Kürtler. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 375-399.
- Barton, G. (2011). Democracy in Islam, Routledge Studies in Political Islam. *Australian Journal of Political Science*, 46(2), 361-363. <Go to ISI>://WOS:000291460300014
- Benhenda, M. (2011). Liberal democracy and political Islam: The search for common ground. *Politics Philosophy & Economics*, 10(1), 88-115. <https://doi.org/10.1177/1470594x10368248>
- Binder, G. (1999). Cultural relativism and cultural imperialism in human rights law. *Buffalo Human Rights Law Review*, 5(1), 211-221.
- Bishop, A. J. (1990). Western Mathematics - the Secret Weapon of Cultural Imperialism. *Race & Class*, 32(2), 51-65. <https://doi.org/10.1177/030639689003200204>
- Blincoe, R. (2019). *Ethnic realities and the church : lessons from Kurdistan : a historical study of missionary work, 1668-1990*. William Carey Press.
- Browsers, M. (2015). Democratic Theory and the Question of Islam. *Democratic Theory-an Interdisciplinary Journal*, 2(2), 79-87. <https://doi.org/10.3167/dt.2015.020207>
- Burgess, M. (1988, Sep). Political Catholicism, European unity and the rise of Christian Democracy. *Bloomsbury Academic Collections* [Making the new europe: European unity and the second world war]. 2nd Conference on Making the New Europe? - The Problem of European Unity and the Second World War, Univ Hull, Hull, ENGLAND.
- Capotorti, F. (1979). Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. Un Document: E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1. New York. United Nations
- Carr, E. H. (2018). *Tarih Nedir?* (M. G. Gürtürk, Trans.; 22 ed.). İletişim Yayınları.
- Carothers, T. (2002). The end of the transition paradigm. *Journal of Democracy*, 13(1), 5-21. doi:DOI 10.1353/jod.2002.0003,
- Conroy-Krutz, E. (2015). *Christian imperialism : converting the world in the early American republic*. Cornell University Press.
- Cook, B. J., & Stathis, M. (2012). Democracy and Islam: promises and perils for the Arab Spring protests. *Journal of Global Responsibility*, 3(2), 175-186. <https://doi.org/10.1108/20412561211260485>
- Dalyan, M. G. (2017). The Studies of Missionaries' Kurdish Bible and Its Effects on Kurdish Nationalism. *Route Educational and Social Science Journal* 4(7), 43-51.
- Demirel, D. (2013). Max Weber'in Sosyoloji Kuramı. *Electronic Turkish Studies*, 8(12), 361-369.
- Dunch, R. (2002). Beyond cultural imperialism: Cultural theory, Christian missions, and global modernity. *History and Theory*, 41(3), 301-325. <https://doi.org/10.1111/1468-2303.00208>
- Eisenstadt, S.N. (2000). Multiple Modernities. *Daedalus*, 129(1). www.jstor.org/stable/20027613
- Gleason, P. (1987). Pluralism, democracy, and catholicism in the era of world-war-II. *Review of Politics*, 49(2), 208-230. <https://doi.org/10.1017/s0034670500033799>
- Goonatilake, S. (2019). Cultural Imperialism: A Short History, Future, and a Postscript from the Present. In H. Bernd & S. Russell (Eds.), *Cultural Imperialism: Essays on the Political*

- Economy of Cultural Domination* (pp. 33-51). University of Toronto Press. <https://doi.org/doi:10.3138/9781442602090-009>
- Gouda, M., & Hanafy, S. (2021). Islamic Constitutions and Democracy. *Political Research Quarterly*, Article 1065912921991241. <https://doi.org/10.1177/1065912921991241>
- Guttman, A. (1994). *Games and Empires. Modern Sports and Cultural Imperialism*. Columbia University Press. <https://doi.org/doi:10.7312/gutt91262>
- Hale, W., & Ozbudun, E. (2010). *Islam, democracy and the Turkish experience Introduction*. <Go to ISI>://WOS:000273738800001
- Hanusch, M. (2013). Islam and democracy: a response. *Public Choice*, 154(3-4), 315-321. <https://doi.org/10.1007/s11127-012-0025-y>
- Horner, N. A. (1980). Christianity in North Africa Today. *Occasional Bulletin of Missionary Research*, 4(2), 83-88. <https://doi.org/10.1177/239693938000400208>
- Huntington, S. P. (2011). *The clash of civilizations and the remaking of world order* (Simon & Schuster hardcover ed.). Simon & Schuster.
- Hutchison, W. R. (1987). *Errand to the world : American Protestant thought and foreign missions*. University of Chicago Press.
- Ingram, D. (2014). How Secular Should Democracy Be? A Cross-Disciplinary Study of Catholicism and Islam in Promoting Public Reason. *Politics Religion & Ideology*, 15(3), 380-400. <https://doi.org/10.1080/21567689.2014.948594>
- İplikçi, A. (2017). Kolonyalizm ve Emperyalizm Üzerine Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1527-1540.
- Kaliber, A., & Whiting, M. (2023). Engaging minorities under emergency: Turkish modular emergency and the Kurdish case revisited. *Southeast European and Black Sea Studies*. <https://doi.org/10.1080/14683857.2023.2170725>
- Kakizaki, M. (2014). Democracy, Islam, and Secularism in Turkey. *Contemporary Islam-Dynamics of Muslim Life*, 8(1), 91-94. <https://doi.org/10.1007/s11562-012-0222-y>
- Karataş, Y. Y. (2014). *Demokratik barışçı çözüm ve Kürt sorunu*. Evrensel Basım Yayın.
- Keha, M. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyonerlik Ve Erzurum'daki Faaliyetleri. *EKEV Akademi*, 18(58), 73-96.
- Kemal, N. (2014). Renan Müdafaaanesi: Günümüz Türkçesi, Yeni Türk Harfli Metin, Osmanlı Harfli Metin (Der.Nurullah Çetin). Akçağ Yayınları
- Khalaf, S. (2012). *Protestant Missionaries in the Levant: Ungodly Puritans, 1820-1860* Routledge. <https://doi.org/>. <https://doi.org/10.4324/9780203104439>
- Kieser, H.-L. (2005). *İskalanmış barış: Doğu Vilayetleri'nde misyonerlik, etnik kimlik ve devlet 1839-1938* (A. Dirim, Trans.). İletişim Yayınları. <https://books.google.com.tr/books?id=U3YKAQAAMAAJ>
- Kieser, H.-L. (2001). Muslim Heterodoxy and Protestant Utopia. The Interactions between Alevites and Missionaries in Ottoman Anatolia. *Die Welt Des Islams*, 41(1), 89-111. <http://www.jstor.org/stable/1571378>
- Kocabaşoğlu, U. (2000). *Anadolu'daki Amerika: Kendi belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan misyoner okulları*. İmge Kitabevi. <https://books.google.com.tr/books?id=SMCZnQAACAAJ>
- Leezenberg, M. (2021). Religion in Kurdistan. In H. Bozarlan, C. Gunes, & V. Yadirgi (Eds.), *The Cambridge History of the Kurds* (pp. 477-505). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108623711.020
- Lord, C. (2018). *Religious Politics in Turkey: From the Birth of the Republic to the AKP* (Cambridge Middle East Studies). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108638906
- Mac Ginty, R., vd. (2007). No War, No Peace: Northern Ireland after the Agreement. *Political Psychology*, 28(1), 1-11. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2007.00548.x>
- McAnany, E. G., & Wilkinson, K. T. (1992). From Cultural Imperialists to Takeover Victims - Questions on Hollywood Buyouts from the Critical Tradition. *Communication Research*, 19(6), 724-748. <https://doi.org/10.1177/009365092019006004>

- McDowall, D. (2005). *A modern history of the Kurds*. I.B. Taurus. London
- Morrissey, C. (2019). *Protestant nationalists in Ireland, 1900-1923*. Cambridge University Press.
- Nye, J. S. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*, 80, 153–171. <https://doi.org/10.2307/1148580>
- Obo, U. B., vd. (2017). Religion as imperialism: A critique of africa's experience. *International Journal in Management & Social Science*, 5(4), 74-85.
- Ozoglu, H. (2012). Kurdish notables and the Ottoman state: evolving identities, competing loyalties, and shifting boundaries. State University of New York Press
- Özbudun, E. (2020). *AKP at the crossroads: Erdoğan's majoritarian drift*. In E. Ozbudun (Ed.) *The AKP Since Gezi Park* (ss. 14-26). Routledge.
- Özbudun, E. (2014). "AKP at the Crossroads: Erdogan's Majoritarian Drift." *South European Society and Politics* 19(2): 155-167.
- Özdalga, E. (2020). Bir Tasavvur ve Ustalık Olarak Tarihsel Sosyoloji. In E. Özdalga (Ed.), *Tarihsel Sosyoloji* (3 ed., pp. 9-68). Doğu Batı.
- Özer, A. I. A. (2023). President Erdogan's Discourse on the Kurdish Issue br. *Mgimo Review of International Relations*, 16(1), 201-218. <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2023-1-88-201-218>
- Parsons, T. (1966). *Societies; Evolutionary and Comparative Perspectives*. Prentice-Hall. <https://books.google.com.tr/books?id=LBM-AAAAIAAJ>
- Pascual, D. S. R. (2018). Is an approximation of Islam to democracy possible? *Cadernos De Dereito Actual*(9), 489-496. <Go to ISI>://WOS:000436552800026
- Pepinsky, T. (2013). The institutional turn in comparative authoritarianism. *British Journal of Political Science*, 631-653.
- Perreau-Saussine, E. (2012). *Catholicism and Democracy: An Essay in the History of Political Thought*. Princeton University Press. <Go to ISI>://WOS:000305424600008
- Petras, J. (1993). Cultural Imperialism in the Late 20th-Century. *Journal of Contemporary Asia*, 23(2), 139-148. <https://doi.org/Doi.10.1080/00472339380000091>
- Porter, A. (1997). 'Cultural imperialism' and protestant missionary enterprise, 1780–1914. *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 25(3), 367-391. <https://doi.org/10.1080/03086539708583005>
- Priego, A. (2009). Is Islam Compatible with Democracy? The Case of Central Asia. *Revista Unisci*(21), 232-247. <Go to ISI>://WOS:000421375200014
- Pyenson, L. (1985). *Cultural imperialism and exact sciences : German expansion overseas, 1900-1930*. P. Lang.
- Renan, E. (2019). *L'Islam et la science: Questions et Réponses*. Ultralettres: Paris.
- Rosenboim, O. (2017). *Catholicism, Pluralism, and Global Democracy*. Princeton University Press. <Go to ISI>://WOS:000429213600008
- Roskin, M. G., vd. (2016). *Political science : an introduction*. Pearson Education Limited. <https://books.google.com.tr/books?id=cWBljwEACAAJ>
- Ryrie, A., & Trim, D. J. B. (2022). Four Axes of Mission: Conversion and the Purposes of Mission in Protestant History. *Transactions of the Royal Historical Society*, 1-21. <https://doi.org/10.1017/S0080440122000020>
- Rzepka, M. (2009). Protestants among Kurds and some problems of translations of the Bible into Kurdish in the 19th century. *Orientalia Christiana Cracoviensia*, 1, 87-94.
- Rzepka, M. (2018). Translation, power and domination: The postcolonial explorations of the Bible in the Kurdish context. In J. Bocheńska (Ed.), *Rediscovering Kurdistan's Cultures and Identities* (pp. 187-212). Springer.
- Said, E. W. (1994). *Culture and imperialism* (1st Vintage Books ed.). Vintage Books.
- Sardarnia, K., & Bahrapour, Y. (2017). Islam and Democracy: A Critical Reappraisal of Adaptation and Contrast Theories. *Journal of Politics and Law*, 10(3), 1-12. <https://doi.org/10.5539/jpl.v10n3p1>
- Schoppa, R. K. (2019). *Revolution and its past : identities and change in modern Chinese history* (Fourth edition. ed.). Routledge/Taylor & Francis Group.

- Schuck, M., & Crowley, B. J. (2016). *Democracy, Culture, Catholicism: Voices from Four Continents*. <Go to ISI>://WOS:000375607600030
- Schuck, M. J. (2016). *Democracy, culture, catholicism introduction*. <Go to ISI>://WOS:000375607600001
- Searle, C. (1984). Naipaulcity: a form of cultural imperialism. *Race & Class*, 26(2), 45-62. <https://doi.org/10.1177/030639688402600204>
- Shillington, K. (2018). *History of Africa* (4th ed.). Red Globe Press.
- Shils, E. (1995). Some of the modern roots of liberal democracy. *International Journal on World Peace*, 12(3), 3-37. <http://www.jstor.org/stable/20752038>
- Stott, J., & Wright, C. J. H. (2015). *Christian Mission in the Modern World*. InterVarsity Press. <https://books.google.com.tr/books?id=-TAqCwAAQBAJ>
- Streikus, A. (2016). *Democracy and Catholicism in Twentieth-Century Lithuania*. <Go to ISI>://WOS:000375607600003
- Sular, M. E. (2020). Zerdüştilik ve Yezidilik Bağlamında Kürtlerin İnançlarının Kökeni Problemi *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 12(4), 1458-1475.
- Sullivan, J. (1988). *ETA and Basque nationalism : the fight for Euskadi, 1890-1986*. Routledge.
- Tareen, S. K. (2014). Islam, democracy, and the limits of secular conceptuality. *Journal of Law and Religion*, 29(1), 206-222. <https://doi.org/10.1017/jlr.2013.17>
- Tiryakian, E. (2012). Civilization. In G. Ritzer (Ed.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*. Blackwell Publishing Ltd.
- Tomlinson, J. (1991). *Cultural Imperialism: A Critical Introduction*. Continuum Publication. <https://books.google.com.tr/books?id=3WCgnIQGxBcC>
- Tomlinson, J. (2012). Cultural Imperialism. In G. Ritzer (Ed.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/9780470670590.wbeog129>
- Turan, İ. & Akçay, E. Y. (2021). Cultural Position of Kurds in Turkey in the Context of Multiculturalism . *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9(1) , 43-77 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/yalovabaccd/issue/59388/808746>
- Türk, İ. C. (2021). Misyonerlik ve Osmanlı Eğitim Sistemindeki Yeri. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 12(60), 83-114.
- Unal, A. (2022). Self-Identification of Indigeneity within Turkey's Kurdish Political Movement. *Middle East Critique*, 31(3), 263-284. <https://doi.org/10.1080/19436149.2022.2092669>
- Vilmar, F. (2019). Analyzing and Resisting Linguistic Imperialism. In H. Bernd & S. Russell (Eds.), *Cultural Imperialism: Essays on the Political Economy of Cultural Domination* (pp. 222-232). University of Toronto Press. <https://doi.org/doi:10.3138/9781442602090-023>
- Voll, J. O. (2007). Islam and Democracy: Is Modernization a Barrier? *Religion Compass*, 1(1), 170-178. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8171.2006.00017.x>
- Weber, M. (2013). *Protestan Ahlaki ve Kapitalizmin Ruhu*. Oda Yayınları. <https://books.google.com.tr/books?id=iHUZvgAACAAJ>
- White, J. (2013). Rethinking Islam and Liberal Democracy. *Contemporary Islam-Dynamics of Muslim Life*, 7(2), 251-254. <https://doi.org/10.1007/s11562-011-0174-7>
- Wigell, M. (2008). Mapping 'Hybrid Regimes': Regime Types and Concepts in Comparative Politics. *Democratization*, 15(2), 230-250. doi:10.1080/13510340701846319
- Wood, F. G. (1991). *The arrogance of faith : Christianity and race in America from the colonial era to the twentieth century*. Northeastern University Press.
- Woodberry, R. D. (2012). The Missionary Roots of Liberal Democracy. *American Political Science Review*, 106(2), 244-274. <https://doi.org/10.1017/s0003055412000093>
- Yayla, A. (2021). *Siyaset Bilimi*. Adres Yayınları. Ankara.
- Zubovich, G. (2018). American Protestants and the Era of Anti-racist Human Rights. *Journal of the History of Ideas*, 79(3), 427-443. <https://doi.org/10.1353/jhi.2018.0026>
- Zurlo, G. A., vd. (2021). World Christianity and Mission 2021: Questions about the Future. *International Bulletin of Mission Research*, 45(1), 15-25. <https://doi.org/10.1177/2396939320966220>

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 100